

АКАДЕМІЯ ПЕДАГОГІЧНИХ НАУК УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ ОБДАРОВАНОЇ ДИТИНИ АПН УКРАЇНИ
КРИВОРІЗЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

78.015.31(082)
91

СУЧАСНА ОСВІТА ТВОРЧО ОБДАРОВАНОЇ МОЛОДІ: ІДЕЇ, ТЕХНОЛОГІЇ, ПЕРСПЕКТИВИ

Матеріали
Всеукраїнської науково-практичної конференції
16–18 квітня 2008 року

Київ-Кривий Ріг – 2008

ПРИНЦИПИ ПРОЕКТУВАННЯ ПЕДАГОГІЧНИХ СИСТЕМ ОСВІТИ ОБДАРОВАНИХ ДІТЕЙ

О. Є. Остапчук,

*Кафедра психології та педагогічних технологій,
Криворізький державний
педагогічний університет*

Сучасна система освіти обдарованих дітей зорієнтована на розв'язання основного стратегічного завдання: формування і розвиток їх здібностей до самоактуалізації, до ефективної реалізації їх підвищених можливостей в майбутньому, в зрілій професійній діяльності. Якщо прийняти це завдання як головне, то основна проблема роботи з особливно обдарованими дітьми полягає у формуванні таких вимог до освітніх систем, які б враховували всі особливості особистості і ситуацію розвитку обдарованих учнів, забезпечували б розв'язання проблеми високої успішності їх майбутньої професійної діяльності.

Мета статті: визначити принципи соціально-педагогічного проектування в контексті вивчення і врахування змісту соціального замовлення щодо навчання і виховання обдарованих дітей, враховуючи їх вроджені особливості.

Педагогічне проектування завжди пов'язане із створенням умов для більш оптимальної взаємодії учнів і педагогів як в учбовій, так і позаучбовій діяльності. Проектування – це етап конструктивного втілення системи ідей в педагогічній реальності, важлива умова ефективної реалізації педагогічного процесу, якісної модернізації освіти [4].

Гармонізацію штучного і природного в проектуванні педагогічних систем слід забезпечувати не через вирішення питання, чому надати перевагу – вільному розвитку чи досконалій організації, а через проектування таких штучно створених умов, які б підсилювали людський потенціал. Іншими словами, педагогічне проектування має поставити штучно задані умови на службу природі людини: «...не діти існують для систем виховання і освіти, а ці системи існують для дітей і повинні бути пристосовані до їх природи, до їх індивідуальних потреб, запитів, прагнень» [1].

Проектування педагогічних систем для навчання і виховання обдарованих дітей має забезпечити широкі і різноманітні освітні можливості, яких зазвичай бракує в стандартних, загально прийнятих умовах. Щоби педагогічні системи, під впливом яких розвиваються обдаровані діти, були ефективними, слід дотримуватися наступних принципів в педагогічному проектуванні.

Принцип свободи у навчанні. Гуманістичний вимір педагогічного проектування задається гуманістичними цінностями освіти, ключовою серед яких виступає свобода. Розуміння свободи формує в людині стиль мислення, який дозволяє розкрити себе в свідомій діяльності, спрямованій на розв'язання достойних і значущих для суспільства проблем.

Свобода в освіті досягається завдяки розумінню багаточисельних каналів зворотного зв'язку між людиною і оточуючим світом. Свобода задає багатомірний простір, вона в ньому реалізується. Наявність свободи вибору, свободи пізнавального руху – виключна характеристика багатомірного педагогічного процесу на відміну від одноманітного, однорідного.

Даний принцип закладає право дитини на особистісно-індивідуальну траєкторію у навчальному процесі. Обдаровані діти не сприймають стандартні вимоги, не схильні до конформізму, тому для власної продуктивної діяльності потребують гнучкої освітньої ситуації, яка би володіла достатніми ступенями свободи.

Принцип багатомірності. Ідея багатомірності стає методологічною в проектуванні відкритих, гуманістичних за своєю ідеєю педагогічних систем. Багатовимірний простір – це простір з високим рівнем свободи, простір культури, де виявляється своєрідність кожної дитини через забезпечення варіативності особистісно-орієнтованого навчання.

Сьогодні багатомірність виступила на перший план педагогічної науки і практики як антагоніст множини одномірних методик навчання, в яких переважають сценарні і операціональні підходи, низька керуваність і довільність навчального процесу.

Багатомірність закладає невизначеність шляхів розвитку суб'єктів, розгортання освітньої практики, пізнавальних процесів, поведінкових проявів, зворотної реакції. Саме невизначеність перетворює освітній процес з формального, заданого в стан реальний. Всі само процеси – саморозвиток, самооцінка, самореалізація, самоактуалізація, самодіяльність –

стають продуктивними в стані невизначеності, яка ставить людину перед вибором моральних цінностей, особистої траєкторії пізнання, способу розв'язання проблеми. В стані невизначеності навіть незначні впливи ззовні можуть привести до якісних змін особистості. Невизначеність – це механізм виявлення прихованих до цього, потенційних можливостей особистості. Вона має конструктивний зміст, оскільки саме в цьому стані народжуються рішення, визначаються шляхи, народжується вчинок, розгортається пошук не імітований, а реальний, наповнений життєтворчим смислом. В умовах невизначеності найкраще розвивається інтелектуальна, творча, технічна обдарованість.

Принцип активності обдарованої дитини у навчанні. Формування «образу – Я» обдарованої дитини носить активний характер, такий, що утворює нові культурні форми і традиції. Це важлива умова проектування педагогічних систем, оскільки обдарована дитина прагне самодостатності, творчості, створення власного бачення оточуючої дійсності.

Тому принцип активності обдарованої дитини, згідно якого стимулювання саморозвитку кожного учасника освітнього процесу – основне завдання школи, набуває ключового значення. Даний принцип забезпечує створення педагогічних умов, за яких актуалізується потреба обдарованої дитини у використанні повного потенціалу власної особистості через усвідомлення смислів свого життя, збагачення і реалізацію суб'єктного досвіду, відображеного в прийнятті творчих рішень.

Принцип самопроектування як умова соціальної адаптації і самовдосконалення. Смысл принципу самопроектування – збереження і примноження власної ідентичності, індивідуального обличчя суб'єкту діяльності.

Процес проектування педагогічних систем навчання, виховання і розвитку обдарованих повинен адекватно відповідати унікальності кожної обдарованої дитини. Це можливо за умови включення самої обдарованої дитини в процес проектування власного поля діяльності, враховуючи і визначаючи власні потенційні можливості. Самопроектування є процес, глибоко пов'язаний з культурним каркасом, в якому перебуває особистість, із специфічними труднощами і можливостями особистості проектувальника.

Самопроектування – це спосіб актуалізації здібностей і якостей особистості, важлива передумова переходу від виховання до самовиховання,

від навчання до самоосвіти. Під самопроектуванням розуміється пізнавальна діяльність, яка здійснюється добровільно, керується самою людиною, необхідна для вдосконалення професійних і особистісних якостей людини, і сама людина це визнає.

Впровадження в роботі з обдарованими дітьми принципів самопроектування обумовлене проблемами саморегуляції у розвитку таких дітей, труднощами їх соціальної адаптації і професійної самовизначеності. Обдаровані діти і підлітки не мають достатнього досвіду подолання труднощів передусім у пізнавальній сфері, оскільки, як правило, не зустрічаються з серйозними перешкодами під час навчання. Як наслідок, недоліки вольової регуляції зустрічаються у обдарованих дітей у більшості випадків. Тому оволодіння технологіями самопроектування сприяє вдосконаленню необхідних соціальних здібностей.

У зв'язку з цим, модель освітнього середовища, в якому відбувається освітня підготовка обдарованої дитини, має бути спрямована на розвиток особистісних структур її свідомості:

- вмотивованості як здатності надавати особистісний смисл подіям і власній діяльності;
- критичності як особистісної оцінки того, що відбувається за межами особистості і всередині неї з позиції власного смислу;
- колізійності як здатності виявляти, ідентифікувати і аналізувати приховані причини подій;
- рефлексивності як здатності виходити за межі свого „Я”, підтримки цілісної особистості через діалог, полілог, самодобудову себе до цілісності, розгортання своїх здібностей під нові цілі, і, тим самим, набуття нових ціннісних орієнтацій, нової освітньої парадигми, нових алгоритмів діяльності, які забезпечують професійне зростання і якість набутої освіти.

За цих умов самопроектування стає повноправною складовою частиною внутрішнього життя обдарованої дитини, інструментом її постійного самооновлення і саморозвитку. Сама особистість стає самопроективною не лише за своїм походженням, але й за способом існування. Це забезпечує очевидні переваги. Особистість, яка працює і розвивається в режимі самопроектування, здатна чутливо відгукуватися на запити соціального середовища, на зміни соціального замовлення, на проблеми внутрішнього характеру та інші динамічні фактори, що забезпечує її високу адаптивність.

Мета моделі формування культури самопроекування – досягнення компетентності і мобільності особистості обдарованої дитини на основі змін в процесі взаємодії особистісних і професійних установок. Серед них:

– дослідницька (умова для розвитку духовності, особистісного начала, того унікального в людині, що презентує кожного в житті; у дитини є реальна можливість побудувати своє «завтра» в особистісному смислі і професійному);

– впроваджувальна (розробка програми особистісного і професійного саморозвитку, створення системи моніторингу; процес реалізації проекту саморозвитку стає продовженням проектування, уточнення, коректування, творчого доопрацювання вихідного проекту; межа між проектуванням і впровадженням стає не жорсткою і формальною, а гнучкою і живою);

– експертна (експертиза власної компетентності в різних видах діяльності).

Принцип особистісно-орієнтованого підходу у навчанні обдарованих. Даний принцип є базовим у вихованні і навчанні всіх без винятку дітей, в тому числі і обдарованих. Виключна унікальність природних задатків обдарованих дітей, яка реалізується у високих досягненнях в різних видах діяльності, актуалізує необхідність роботи з особистістю кожного вихованця.

Особистісно-орієнтоване навчання розуміється як формування у дитини досвіду і потреби бути самостійною творчою особистістю – це самостійний вільний і відповідальний вибір цінностей, дій, позицій, суджень; самостійний пошук і творення особистісного смислу пізнавальної (а з часом і професійної) діяльності, усвідомлення свого образу «Я» як суб'єкта самостійної творчості; творча самоактуалізація і самореалізація своїх індивідуальних можливостей, здібностей, таланту; прийняття оригінальних і нестандартних рішень тощо.

Принцип авторства в освітньому процесі. Для успішного розвитку інтелектуального, творчого, соціального потенціалу обдарованої дитини ефективною є умова забезпечення авторського характеру, здійснюваної нею діяльності. Адже, висловлюючи авторську позицію, людина максимально повно розкриває свою унікальність, неповторність власних поглядів і намірів. Стосовно обдарованої дитини, яка є носієм при-

родної унікальності, така умова є першочерговою. Згідно неї, педагогічна система повинна бути налаштована:

- на сприяння процесу формування авторської (суб'єктної) позиції дитини в культурному просторі;
- на підтримку здатності заявити про себе у світі культури і вести діалог з культурою;
- на розвиток потреби у самореалізації в різних сферах і формах культури;
- на формування у обдарованої дитини різних видів інтелектуальної і творчої діяльності як способу авторського самовираження [2].

Реалізація принципу авторства спрямовує освітній процес на створення можливостей розумового і чуттєвого осягнення смислів людського буття. За умов авторської самореалізації в освітньому процесі стає зрозумілим зв'язок між обдарованістю і перфекціонізмом: авторська позиція виступає внутрішньою спонукою до прогресу в розвитку обдарованої дитини, до її здорового самовдосконалення. Як автор, обдарована дитина найкраще зможе актуалізувати у власній творчості природний потенціал своєї особистості.

Принцип ймовірності. Даний принцип базується на дотриманні наступних ідей: потенційні можливості обдарованої дитини реалізуються в ній таким чином, що ні вона сама, ніхто інший не може передбачити результат. У навчанні не можна передбачити ті моменти, в яких відбувається «зустріч» дитини з культурою. Ймовірнісний підхід до навчального процесу означає уміння учителя не стільки до покрокової визначеності дій, скільки його спроможність утримувати широкий культурний простір в процесі діалогу; врахування незчисленної гами можливостей, яку уявляє собою кожна обдарована дитина.

Ймовірнісна природа освітнього процесу зумовлена особливостями розвитку обдарованої дитини. Як підтверджують чисельні експериментальні дослідження, неможна передбачити досягнення обдарованої дитини у майбутньому за рівнем розвитку її інтелекту або інших здібностей. Лише незначна частина цих школярів в подальшому виправдовують надії, які на них покладаються [2].

Принцип діалогізації. Діалогічний принцип розуміється як принцип гуманітарних внутрішньо суб'єктних і між суб'єктних відношень і реалізується за умов: єдності протилежностей; ціннісно-сміслового

рвенства; особистісного самовизначення і свободи вибору; спільної діяльності, духовно-морального збагачення.

Діалог реалізується як орієнтир індивідуально-особистісного формування людської цілісності. Діалогічна педагогічна взаємодія – це взаємодія в умовах невизначеної ситуації, проєктивної ситуації. В подібних ситуаціях досить ймовірно, що дитина може видатися істотою, яка володіє досвідом, якого бракує дорослим. Досвід обдарованої дитини – суб'єктивний, унікальний, тому важливо дати йому можливість максимально проявитися, щоби не втратити самої обдарованості. Принцип діалогізації робить можливою «зустріч» різних особистостей – учня і учителя – як носіїв суб'єктивної культури. Відбувається діалог «своєї» і «чужої» суб'єктивної реальності.

Американський педагог Дороті Сиск вважає, що обговорення життєвих цінностей важливе для обдарованих дітей через їх високо розвинуті уміння розмірковувати, підвищену чутливість до несправедливості і протиріч. Тому діалогічне навчання обдарованих, в якому поєднуються емоційні і пізнавальні сторони, є достатньо бажаним для таких учнів. Воно дозволяє їм робити усвідомлений вибір, вести пошук альтернативи в ситуаціях вибору, оцінювати наслідки кожного вибору, утверджувати значиме, оцінювати і вдосконалювати свій образ життя [3].

Принцип фасилітації. Прагнення до досконалості, схильність до самостійності і поглибленої роботи над проблемами обдарованих дітей визначають вимоги до психологічної атмосфери занять і методів навчання. Учитель, який працює з обдарованими, повинен більшою мірою сприяти самостійній роботі, стимулювати складні пізнавальні процеси (узагальнення, поглиблений аналіз проблем, оцінку інформації і т. п.). Вони більше орієнтуються на творчість, заохочують учнів до прийняття ризику. Тому стиль учителя в роботі з обдарованими – спільна творчість з учнями. Мова йде про реалізацію нової педагогічної функції – фасилітаційної.

Принцип фасилітації (людиноцентрована установка) передбачає, по-перше, позицію відкритості учителя своїм власним думкам і переживанням, здатність відкрито висловлювати і транслювати їх в міжособистісному спілкуванні з учнями. Це альтернатива до рольової поведінки. Друга установка передбачає собою внутрішню впевненість педагога у можливостях і здібностях кожної дитини. Це позиція прий-

няття і довіри, яку можна назвати «педагогічним оптимізмом». Третя установка – це бачення учителем внутрішнього світу і поведінки кожного учня з його внутрішньої позиції, немов би його очима.

Учитель в роботі із обдарованими дітьми повинен прагнути не стільки до того, щоби передати певну сукупність знань, скільки допомогти учням робити самостійні висновки і відкриття. Такий підхід пов'язаний з тим, що учитель не встановлює однозначних оцінок істинності, еталона правильної відповіді. Учні самостійно, в колективному обговоренні оцінюють різні можливості відповідей.

Реалізація системи сформульованих вище принципів дозволить проектувати такі педагогічні системи, в умовах яких обдарованість не буда втрачатися, а навпаки, набуватиме ще більшої унікальності, особистісної і соціальної значущості.

Література:

1. Кремень В. Г. Освіта і наука в Україні – інноваційні аспекти. Стратегія. Реалізація. Результати. – К. : Грамота, 2005. – 448 с.
2. Лобок А. Идея вероятностного образования // Школа сотрудничества. – М. : Первое сентября, 2000. – 272 с.
3. Матюшкин А. М. Проблемы одарённости в зарубежном и российском контексте // Иностранная психология, 1999. – №11. – С. 5–9.
4. Остапчук О. Ефективні педагогічні системи: інноваційна стратегія проектування // Рідна школа. – 2005. – №8. – С. 16–19.